

ЮРІЙ ВИННИЧУК

ЦЕНЗОР СНІВ

Харків
«ФОЛІО»
2016

I. ПРОЛОГ

«Мене оточують прекрасні люди, прекрасні, не можу нікому з них нічим дорікнути, вони дуже милі, уважно слухають, що їм розповідаю. Нема дня, щоб не згурдилися довкола й не прохали снувати мою оповідь далі. Прекрасні люди. Їхні очі — добрі й ласкаві — пестять мене, мов промені сонця. У саду, де так пахне бузок, ми сідаємо собі на траві, і я розповідаю, розповідаю... І мені хочеться жити, щоб розповідати далі всім цим прекрасним людям, що я переживав, що відчував, як виборсувався в цьому житті... Їхні обличчя напливають звідусіль до мене, мов пушинки кульбаби, я вловлюю їхній подих, і мені стає так само легко, як і будь-якій пушинці...»

Так він одного разу признався нам. Лежачи на траві й дивлячись у небо, він усміхався лагідно, так, як тільки він й умів, усміхався, як до своїх дітей, яких сотворив і викохав. І тепер, коли його вже нема серед нас, я хочу донести всі його слова, вимовлені й не вимовлені, всі його роздуми, озвучені й не озвучені, але які мені вдалося вхопити.

Цензор — так ми його називали, і так я збираюся називати його впродовж усього часу, поки розповідатиму про нього. Ім'я його нічого вже не скаже наступним поколінням, а ті, що знали його, померли, хоча сам він, розповідаючи про себе, не цурався свого імені, однак ми ніколи так і не наважилися промовити його, воліючи звертатися «пане Цензоре», а він задоволено кивав своєю сивою головою, і я певен був, що звучало це йому, як «Цезар». Хоча останні роки свого життя він уже цензором не був, ніхто вже його не страхався, і коли він нарешті пішов на пенсію та перетворився на такого собі добродушного дідка, який полюбає посидіти за пивом у кнайпі, то навіть ті, чия доля інколи залежала від одного поруху руки з олівцем, не впізнавали його. Цензора також можна було бачити на прогулянці з паном Кравчиком,

його найближчим товаришем, якого він часто кликав Гером. Так, бувало, і звертався: «Ось що я скажу тобі, любий Гере». Він вів собі тихе впорядковане життя, сповнене скромності й відчуття власної незначущості, мов Наполеон на Ельбі, хоч і не жив на острові, але ні з ким не входив у ближчий контакт, усіх тримав на відстані, допускав лише до себе пана Гера й мене. А проте душа Цензора не дрімала, він і далі запоєм читав книжки, купував їх цілими пачками, все те, що почало видаватися за Незалежності, коли цензура зникла. Він продовжував читати й креслити своїм червоним олівцем, ба більше, він не просто викреслював рядки чи й цілі сторінки, а вписував нові, він мовби ставав співавтором цих книжок, які вийшли без цензури.

«Цензура — це мистецтво, — казав він, — це щось, може, навіть вище за мистецтво, бо мистецтво твориться натхненням, й інколи без здорового глузду, а цензура — це мистецтво розуму, найвищого розуму. Скільки разів доводилося ледь не дослівно переписувати твір, який потім виходив під прізвищем іншої людини, без жодних навіть натяків, що і я там приклав свою руку, хоча я виразно бачу всі свої сліди, всі ті вістові стовпчики, забиті на окремих ділянках твору».

І так тривало доти, доки не потрапив сюди, і щойно тут він розкрився серед оцих, як він любив повторювати, прекрасних людей. Бо хто ж, як не ми, зміг оцінити його велич? Велич Цензора. Цезаря! І тут нема перебільшення, бо не письменники творять літературу, а цензори. Вони, мов деміурги, формують світ, уявлення, звичаї, мораль і несуть правду, а не фантазійні виверти літераторів.

Він мені показав свій записник, де було занотовано все про жінок, з якими він переспав, я подивувався ясності його розуму, його пам'яті, бо про кожную міг розповісти щось цікаве. Там також було акуратно вказано місце, де відбулися любові, час їхнього тривання і особисті враження після них. Серед цих жінок були й поетеси, що віддавалися йому за те, аби він не надто чикрижив їхні й без того куценькі збірочки, аби поглянув крізь пальці на двозначні метафори, хоча при цьому він неабияк ризикував, бо потім обов'язково вигулькував пильний комуніст, який у доволі невинній фразі вбачав антисоветську пропаганду й буржуазний націоналізм. Але Цензор був понад цим усім, він мав купу орденів і медалей, як, зрештою, і пан Гер, і коли вони виходили на парад, мило було поглянути на всі ті їхні відзнаки, за якими стояли неабиякі подвиги.

II. СТЕФАН

1

«Колір волосся чи очей Стефана Шуберта насправді не має жодного значення, але можна уточнити, що волосся чорне, а очі карі, зріст — метр вісімдесят п'ять. Таким він був замолоду, і таким його вперше побачимо, коли він летітиме над Атлантикою. Його мама українка, батько українізований нащадок австрійців, назвали його Стефаном на честь діда, австрійського полковника. Востаннє він з'явиться перед нами в 1996-му у Львові, місті своєї молодості. Він буде ходити вулицями, якими снів, обмацуючи поглядом знайомі будинки, часто зупиняючись і мружачи очі, шукатиме власні сліди, але не побачить нічого з того, що залишив понад п'ятдесят років тому, бо все зазнало змін або назавше зникло. І тільки в одному місці він раптом натрапить на своє минуле й буде неабияк здивований, що є ще хтось живий з тієї буремної доби — один зі страху зробив неймовірної хоробрості послугу, а другий послав його на смерть, перед тим використавши.

А зараз він летить, і хмари ковзають уздовж літака, сизий туман ковтає його і супроводжує в ніч. Він зважився на неабияку авантюру, бо Атлантику за тієї доби перелітали ще рідко, але в нього не було виходу. Кар'єра летуна може урватися в найнесподіваніший момент, і то не кінце через аеротрощу чи яке каліцтво, не через пиятику чи мордобій, а, скажімо, через дурну болячку, таку, що тьху — і її нема, а однак вона підстереже тебе коли-небудь, і ось вже твоє життя йде шкереберть. Власне це й спіткало його в 1936-му році, коли йому виповнилося двадцять два».

Одного разу, летячи над Балтійським морем, я відчув, що на очі мовби опустилася напівпрозора пелена, я кілька разів струснув головою, пелена трішки розсіялася, але видимість усе ще була поганою, так що доводилося весь час трусити головою. Я ледве доволікся до бази в Гданську, нікому нічого не сказав, але, не зволікаючи, подався до окуліста. Той уважно збадав і поставив, як на свою медичну думку, цілком утішний діагноз: помутніння зору пов'язане з вадою артерій, що живлять зорові ділянки кори мозку, доведеться прийняти серію заштриків, і зір відновиться, хоч, правда, він уже, мабуть, не буде стовідсотковим. Як

для пересічної людини в цьому не було нічого страшного, але для летуна — хрест на всьому. Я, звичайно, не признався лікареві, хто я і чемно відбув усі процедури. На базі попрохав відпустку, на щастя, вона мені власне й так належала. Я мав надію, що все ж таки зір відновиться повністю, але так не сталося — зір упав на п'ять клятих відсотків.

Щомісяця летунів перевіряли від і до, своєї вади зору я приховати не зумів, контракт зі мною розірвали, я опинився на вулиці. З невеселими думками я забрів до аероклубу й дудлив пиво, все, що відбувалося довкола мене, відбувалося, наче за муром, я не чув гамору, не чув музики, не звертав уваги на знайомих, у такому стані апатії перебував, може, з годину, коли почув, що хтось мене плеснув по раменю. Це було так несподівано й недоречно з огляду на пригнічений настрій, що я, не встигнувши роззирнутися, вилаявся: «Якого дідька?», та за мить роздратування щезло — людина, яку побачив, була саме тією, яку в таку хвилину потребуєш і зустрічаєш зі щирим захопленням. Осип Хома* був двометровим здоровилом, служив у військовому флоті в Ідині, інколи з'являвся в клубі, й ми чудово вбивали вільний час. Осип, окрім того, що був морцем, мав славу боксера, німці його називали Віллі Хома, недавно він нокаутував у Варшаві польського чемпіона Пілата і тодішнього першуна Європи німця Герберта Рунге, майбутнього чемпіона Олімпіади. Осип відразу здогадався з мого кислого вигляду, що маю клопоти.

— Справи кепські, — погодився він, вислухавши мою історію, — але не безнадійні. Усе ж таки в тебе зір на дев'ятдесят п'ять відсотків. Можеш спробувати найнятися до якоїсь іншої компанії.

Я похитав головою:

— Нема сенсу. Хіба там не такі самі вимоги? Якщо ці мене комісували, то й тамті не візьмуть.

— Військовим летуном так, але ти можеш найнятися, наприклад, на аеропошту.

— Смієшся? Літати на тих ґратах? Краще вже на розі газети продавати. Ти б, наприклад, пересів на рибальську шхуну після того, як стільки разів переплив Атлантику?

Осип засміявся.

— Напевно, ні. Сам знаєш — радити завше легше.

Він теж замовив собі пиво. Далі ми гомоніли про різні несуттєві речі, коли до нас приєднався ще один кумпель Ріхтер Мурнау, він був

веселим заводіяцьким прусаком, з яким ми давно потоваришували. Утрійку бити бомки найприємніше. Ріхтер теж вислухав мої проблеми, хвильку подумав і звістив доволі цікаву новину:

— Знаєш, якщо ти не проти, є змога політати. І добре платять.

— Що ти маєш на увазі?

— Випробування нових моделей. Є така собі фірма «Avian», яка власне розробила нову модель. Мій стрий працює там. Не далі, як учора, питаю, чи маю когось на оці. Вони там не будуть настільки скрупульозно присікуватися. Якщо маєш бажання, зведу тебе з ними.

— І що то за модель?

— Називається «Avian-Vista». Бере сто двадцять галонів пального й може на них триматися в повітрі до чотирнадцяти годин. При швидкості сто миль на годину подолає тисячу триста миль за цей час. Літак легкий і при аварії може спланерувати, розбитися на ньому важко. До того ж він не потребує такої довгої стартової смуги, як інші літаки. Виняток — лети на велику відстань. Середня висота — три тисячі футів над землею. Оскільки ти летітимеш над океаном — це тебе повинно влаштовувати. Хоча за негоди можеш піднятися вище.

Я замислився. Відтак запитав:

— І куди я мав би летіти?

— У Канаду, до Оттави й назад. Але не звідси, а з Південної Валлії, з Долини Гламорган неподалік Баррі, там їхня база. Звідти до Оттави три тисячі двісті миль. У кабіні буде вмонтовано додаткові баки пального, в сумі це триста п'ятдесят галонів бензини. Їх повинно вистачити на сорок годин лету. Але до Оттави ти долетиш за тридцять шість годин або півтори доби. Там відпочинеш зо три дні й назад. Можливо, вони запропонують тобі ще якісь рейси.

— Навіщо їм аж таке складне випробування?

— Того мене не питай. Та і їх краще не питай. Менше знаєш, щасливішим будеш. Між іншим завтра зранку летить до Англії один летун. Звати його Макміллан. Він тебе зможе підхопити. Він не дуже балакучий, то набридати не буде. А летить якраз до Бірмінгему, це недалечко від Валлії. Звідти вже доберешся потягом. Але не говори йому нічого зайвого. Та база німецька, але йому про те краще не знати.

— Вона що — засекречена?

— Ні. База як база. Виглядає, як англійська, а працюють на ній німці. Все законно. Але реклами вони не потребують.